ELS

Международный
научно-практический журнал

ENDLESS LIGHT in SCIENCE

20 ЯНВАРЯ 2023
Алматы, Казахстан

ELS

ISSN

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА LIBRARY.RU

ResearchGate

Google Scholar

CYBERLENINKA

doi

SJIFactor Scientific Journal Impact Factor

International
Scientific-practical journal

ENDLESS LIGHT in SCIENCE

20 JANUARY 2023
Almaty, Kazakhstan

УДК:8.811

НАҚШ ВА МАҚОМИ КАЛИМАҲОИ ДИСКУРСИВӢ ДАР НУТҚИ ХАТТӢ ВА ШИФОҲӢ

АБДУАЛИЕВ БАХТИЁР САФАРОВИЧ
саромӯзгори кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва рушди неруи инсонии Донишкадаи энергетикии Тоҷикистон, ноҳияи Кӯшониён, вилояти Хатлон, Ҷумҳурии Тоҷикистон

ЮСУПОВА ЗАРИНА РОЗИҚОВНА
доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забон ва адабиёти руси Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав, шаҳри Бохтар, вилояти Хатлон, Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аннотатсия: *Дар ин мақола масъалаи истифодаи калимаҳои дискурсивӣ дар нутқ баррасӣ карда шудааст. Калимаҳои дискурсивӣ калимаҳои махсусе мебошанд, ки сохтори нутқ, равандҳои равонии гӯяндаро нишон медиҳанд, инчунин назорати равандҳои равонии қабулкунандаро инъикос мекунанд. Калимаҳои дискурсивӣ воситаҳои махсуси баёни муносибати гӯянда ба мазмуни нутқ буда, дар болои матн чӣ тавр кор кардани маърузачӣ, фикру ақидаи ӯ ва ғайраро инъикос мекунанд.*

Калимаҳои дискурсивӣ истилоҳест, ки шояд он қадар маълум нест. Ин як соҳаи нисбатан нави забоншиносӣ, хеле фаъол ва хеле мураккаб аст. Шояд калимаи "дискурс" бештар маълум бошад - ин номи матнест, ки дар вазъияти муайян ва бо вазифаҳои муайян талаффуз мешавад. Дар асл, ин корест, ки мо ҳангоми истифодаи забон мубодила мекунем. Маълум аст, ки ҳар як матн аз калимаҳо иборат аст. Ва ба ин маъно, эҳтимолан, ҳама вожаҳо дискурсивӣ бошанд. Аммо инҳо гурӯҳи махсуси калимаҳоянд. Бояд қайд кард, ки истилоҳи «калимаи дискурсивӣ» равишҳои гуногунро барои муайян кардани мансубияти ин воҳидҳо ба қисмҳои гуногуни нутқ муттаҳид мекунад. Ҳамин тариқ, мо ба қатори онҳо шаклҳои калима ё «калимаҳои мураккаб»-ро низ дохил мекунем, ки дар нутқ дар шакли тамом такрор мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: *нутқи шифоҳӣ, семантика, вожаҳои дискурсивӣ, аломат, сухан, муколама, мубоҳиса, талаффуз, мафҳум, истилоҳот, матн, муҳаққиқон, забоншиносӣ.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается вопрос использования дискурсивных слов в речи. Дискурсивные слова – это специальные слова, которые обозначают структуру речи, психические процессы говорящего, а также отражают управление мыслительными процессами адресата. Дискурсивные слова являются особыми средствами выражения отношения говорящего к содержанию речи, отражают то, как говорящий работает над текстом, своими мыслями и т. д.*

Дискурсивные слова - это термин, который может быть не так хорошо известен. Это относительно новая область языкознания, очень активная и очень сложная. Пожалуй, более привычно слово «дискурс» — это название соответствующего текста, который произносится в определенной ситуации и с определенными задачами. На самом деле это то, что мы разделяем, когда используем язык. Понятно, что всякий текст состоит из слов. И в этом смысле, по-видимому, все слова дискурсивны. Но дискуссия в узком смысле называется особой группой слов. Следует отметить, что термин «дискурсивное слово» объединяет разные подходы к определению принадлежности данных единиц к разным частям речи. Таким образом, мы включаем в их число словоформы или «сложные слова», которые полностью повторяются в речи.

Ключевые слова: *устная речь, семантика, дискурсивная слова, знак, речь, диалог, дискурс, произношение, концепт, терминология, текст, исследователи, языкознание.*

Annotation: *This article deals with the issue of using discursive words in speech. Discursive words (or discursive signs) are special words that denote the structure of speech, the mental processes of the speaker, and also reflect the control of the recipient's thought processes. It is assumed that discursive words are used as specific markers in solving problems. They are special means of expressing the speaker's attitude to the content of speech, reflect how the speaker works on the text, his thoughts, etc.*

Discursive words is a term that may not be as well known. This is a relatively new area of linguistics, very active and very complex. Perhaps more familiar is the word "discourse" - this is the name of the corresponding text, which is pronounced in a certain situation and with certain tasks. In fact, this is what we share when we use the language. It is clear that any text consists of words. And in this sense, apparently, all words are discursive. But discussion in the narrow sense is called a special group of words. It should be noted that the term "discursive word" combines different approaches to determining whether these units belong to different parts of speech. Thus, we include in their number word forms or "compound words" that are completely repeated in speech.

Key words: *oral speech, semantics, discursive words, sign, speech, dialogue, discourse, pronunciation, concept, terminology, text, researchers, linguistics.*

Дар вақтҳои охир бисёр тадқиқотҳои илмии байнисоҳавӣ пайдо шуданд, ки вазъияти сухани зиндаи муосирро тавсиф мекунанд. Онро намояндагони фаъоли ҷомеаи сухан - рӯзноманигорон, ходимони давлатӣ, сиёсатмадорон, тоҷирон, зиёиёни эҷодкор ва техникӣ ташкил медиҳанд ва албатта ҷавононе, ки пешсафи равандҳои зиндаро дар сухан муаррифӣ мекунанд, ташаббускорони навовариҳои забон мебошанд.

Маърӯзачӣ дар шароити муоширати осуда, омода набуда, кӯшиш мекунад, ки "рафтори нутқ"-и худро сода ва осон кунад. Аз ин рӯ, ба осонӣ ва аксар вақт ба формулаҳои тайёри забонӣ, қолабҳо мурочиат мекунад. Дар байни чунин воҳидҳои забонӣ як синфи махсусро ҷудо кардан мумкин аст, ки ин ҳам бошад калимаҳои дискурсивӣ мебошад. Забон барои ифодаи афкори худ ва ҳолати эмотсионалии шахс хидмат мекунад, аз калимаҳо ва роҳҳои ба нутқи муттаҳид ворид кардани онҳо, робитаҳои лексикӣ-фразеологии байни калимаҳо иборат аст. Баъзе калимаҳо барои нишон додани шахс, ашё, падидаҳо хизмат мекунанд - инҳо калимаҳои муҳиманд. Калимаҳои дигар барои пайваст кардани калимаҳои муҳими мустақил дар ибора (масалан, пайвандакҳо, пешвандҳо) ё барои хусусиятҳои грамматикии онҳо (масалан, артиклҳо) хизмат мекунанд - инҳо калимаҳои хидматӣ мебошанд.

Ҳар як калимаи функсионалӣ, ки мустақилона ба қадри аҳамиятнокӣ надорад, дар худ ҳамчун як унсури сохтори забон дар маҷмӯъ муҳим аст. Сохтани матн ва барқарор намудани робитаи байни ҷумлаҳо раванди мустақил нест, дар аксари матнҳо воситаҳои махсуси ташкили матн мавҷуд аст, ба ин воситаҳо пайвандакҳо дохил мешаванд [1.с 44-53].

Калимаҳои дискурсивӣ як соҳаи хеле нав, мураккаб ва то ҳол кам омӯхтаи забоншиносӣ буда, воқеан дар истилоҳоти анъанавии забоншиносӣ таърифи дақиқ ва номи маъмули қабулшудаи ин тоифаи калимаҳо ҳанӯз таҳия нашудааст. Дар мақолаи худ мо мафҳумҳои «калимаи дискурсивӣ», «мафҳуми дискурсивӣ»-ро истифода мебарем. Дар бораи муайян кардани доираи истифодабарии онҳо ақидаҳои гуногун мавҷуданд. Бештари вақт онҳо ҳамчун як воҳиди муайяни коммуникативӣ фаҳмида мешаванд, ки ба порчаи дискурс «мақоми махсуси дискурсивӣ» дода, дорои семантикаи муайяни дискурсивӣ ва интиқоли иттилооти коммуникатсионӣ-прагматикӣ мебошанд. Дискурсивҳо робита, муносибати байни ду ё зиёда ҷузъҳои дискурсро муқаррар намуда, дар забоншиносии анъанавӣ онҳоро бештар “ҳиссачаҳо” меноманд.

Калимаҳои дискурсивӣ инъикос мекунанд, ки гӯянда дар болои матн чӣ гуна кор мекунад, чӣ фикр мекунад: барои ӯ душвор аст ё осон аст, мухотабро чӣ гуна қабул мекунад, ба андешаи ӯ, мухотаб медонад, ки сухангӯро асабонӣ мекунад ё не, ё баръакс ба ӯ маъкул мешавад. Ва хеле бештар. Ин вожаҳо, ба ибораи дигар, марҳалаҳои гуногуни эҷоди матнро

нишон медиҳанд. Масалан, "ба ман бодиққат гӯш кунед, ҳоло аз ҳама муҳимаш хоҳад буд" - ба ин маъно мо воҳиди *ин гуна воҳидро аксар вақт истифода мебарем*. Ё, масалан: "Ва ҳоло ман канорагирӣ мекунам, ин камтар муҳим аст, дар хотир доред, аммо ман ба зудӣ ба чизи муҳим бармегардам." ва ғайра. Илова бар ин, вожаҳои дискурсӣ аксар вақт нисбати мухотаб муносибати дигарро ифода мекунанд. Оё ман ӯро хуб мешиносам ва ғайра. Ин суханони хурду нозук, бояд гуфт, ки тасвир кардан хеле душвор аст. Барои равшан шарҳ додани маънои ин гуна калима баъзан матни том лозим аст: баъзан тавсифи хуби илмии як чунин вохид якчанд саҳифаро фаро мегирад. Илова бар ин, барои тавсифи он мафҳумҳои хеле мураккабро истифода бурдан лозим аст: аз ҷумла муносибатҳои байнишахсӣ, муошират, хушмуомила, хотира, таваҷҷуҳ ва ғайра.

Вақте ки ҳамаи ин дастгоҳи мураккаби омӯзиши калимаҳои дискурсӣ ба вуҷуд омада, ба кор даромаданд, маълум шуд, ки дар забонҳои гуногун миқдори калимаҳои дискурсӣ гуногун буда, мавқеи истифодаи онҳо низ гуногун аст. Масалан, маълум аст, ки ин гуна калимаҳо дар забони русӣ хеле зиёданд ва ҳангоми таълими забони русӣ онҳоро нағз азхуд кардан лозим аст. Аммо дар китобҳои дарсии ҳозира дар ин бора чизе гуфта нашудааст. Дар дигар забонҳои аврупоӣ низ онҳо хеле зиёданд, аз ҷумла дар забони олмонӣ. Калимаҳои дискурсивӣ ҳам дар забонҳои итолиёвӣ ва ҳам фаронсавӣ ҳастанд, аммо мегӯянд, ки дар забони англисӣ шумораи онҳо камтар аст.

Калимаҳои дискурсивӣ низ бо дараҷаи коркарди адабӣ, ба истилоҳ “инкишоф”-и забон алоқаманд нестанд. Онҳо ҳам дар забонҳои адабии дорои анъанаи тӯлонӣ ва ҳам дар забонҳои хурди нонавишта вуҷуд доранд. Ҳузури онҳо, эҳтимолан ба он вобаста аст, ки то чи андоза дар ин забон - ва дар ин фарҳанг - ин ҷузъи хеле пешниҳодкунанда муҳим аст, таваҷҷуҳ ба иттилооте, ки танҳо ҳангоми муошират байнишахсӣ гирифта мешавад. Масалан, маълум аст, ки дар забони юнонии бостон хеле зиёд вожаҳои дискурсивӣ вуҷуд доштанд, ки нисбат ба забони лотинӣ. Ҳатто он қадар равшан набуд, ки чӣ гуна онҳоро тарҷума кардан мумкин аст - аксар вақт тарҷумонҳо аз юнонӣ онҳоро партофтанд. Аз афташ, матни юнонӣ, аз ҷумла матни илмӣ, бевосита аз муколама ба вуҷуд омадааст, зеро калимаҳои дискурсивӣ зиёданд, ки дар он ҷо ба ҳамкории доимии байнишахсӣ вуҷуд дорад.

Муқоиса кардани калимаҳои дискурсии забонҳои гуногун бо ҳамдигар муҳимтар аст. Пас аз ҳама навъҳои маъноҳо мавҷуданд, ки ифодаи онҳоро мо дар ҳама ҷо каму беш мебинем. Ва вожаҳои беназире ҳастанд, ки вижагиҳои фарҳангии як забони ин ё он забонро ифода мекунанд. Масалан, итолиёвиён ба чунин як калимаи дискурсивӣ ба монанди *аллора хеле дӯст медоранд*. Хуб, ин ба бисёриҳо, ҳатто ба онҳое, ки бо забони итолиёвӣ гап намезананд, маълум аст. Аз нигоҳи забоншиносӣ аслан тасодуфӣ нест, ки номи халқ аз калимаи мубоҳиса пайдо шудааст. Ҳамчун мутахассис, ин барои ман хеле гуворо аст, зеро *аллора* воқеан зуд-зуд дар щамаи забонщо истифода мешавад, зеро он аз ҷиҳати фарҳангӣ хос. Албатта, тарҷумаи он хеле душвор аст. Аммо, диққат диҳед, он инчунин пеш аз ҳама барои барқарор кардан ва нигоҳ доштани алоқа истифода мешавад.

Мутахассисон, албатта, аз истилохи «калимахои паразитӣ» истифода намебаранд, барои мо хамаи вожахое, ки дар забон хастанд, як хел мухим ва шавковаранд. Калимаҳои дискурсӣ ҳама гуна калимаҳое мебошанд, ки ба сохтани матн кӯмак мекунанд. Вақте ки мо чизе мегӯем, мо одатан ин корро мекунем, зеро мо мехоҳем ба касе чизи навро бигӯем ва дар матн воҳидҳое мавҷуданд, ки бевосита ин маълумотро ифода мекунанд: дар куҷо, кӣ, кай, чаро, чӣ қадар ва ғайра. Албатта, онхое, ки мехоханд дар матн чизи зиёдатие нарасонанд, ба чуз маълумоти хушку холӣ, ба мо холати суханвар ва муносибати уро нисбат ба мо намедиханд, бо ин мубориза мебаранд. Аммо одамон мавҷудоти зиндаанд ва барои он ки онҳо мисли мавҷудоти зиндаи эҳсосӣ рафтор кунанд, забон воситаҳои хеле пуркувват дорад.

«Мактабу донишкададо ба як меъёри муайяни забон одат кардаанд, ки дар он калимадои дискурсиро ҳамчун калимадои паразитие доги мекунанд, ки бояд мубориза бурд ва барои

бисьёр одамон ин суханон гуши ондоро дард мекунад. Калимаҳои хориҷӣ низ ҳастанд, ки мо онҳоро қарз гирифта, ба кор шурӯъ мекунем, масалан, “ok”, “хорошо”, “ладно” ва ғайра.

Мо ба дидани онҳо дар матнҳои хаттӣ чандон одат накардаем. Хол он ки меъёрҳои забонии хаттӣ аз меъёрҳои забонии даҳонӣ, фарқ мекунанд. Мо тавре ки менависем, ҳарф намезанем. На ҳама метавонанд аз ин огоҳ бошанд, аммо фарқиятҳо қавӣ мебошанд. Агар мо кӯшиш кунем, ки он чизеро, ки дар сӯҳбати тасодуфӣ мегӯем, дуруст нависед, натиҷа моро хеле ба ҳайрат меорад.

Ҳама чиз дар забон функсионалӣ аст, ҳама чиз барои чизе лозим аст. Агар ягон унсури забон барои чизе лозим набошад, он базӯр вуҷуд надошт. Мисли табиат, умуман, чизе барои оро додан нест. Пас, вожаҳои мубоҳисавӣ барои сохтани нутқи шифоҳӣ василаи хеле зарурӣ ва асбобе мебошанд, ки ба шахс аз ҷумла имкони нафас кашидан, истироҳат кардан, дар бораи сохтани ибора бидуни қатъи сухан андеша карданро фароҳам меорад.

Коршиносон мегӯянд, ки амалияҳои гуногуни дискурсивӣ, қолабҳои мухталифе мебошанд, ки матн бар онҳо сохта шудааст.

Як иборaи маъмулии дискурсивии “фаҳмидан лозим” низ вуҷуд дорад, ки он ба табақаи бузурге дахл дорад, ки дар баробари таъсир расонидан ба ҳамсӯҳбат бо ӯ робита барқарор мекунад ва мегӯянд, ки “ҳама чиз дуруст аст, шумо метавонед идома диҳед”. Чаро баъзе одамон дар охири ҳар як ҷумла "ҳа" -ро истифода мебаранд? Азбаски онҳо эҳтиёҷоти зиёд доранд, то боварӣ ҳосил кунанд, ки тамос хуб нигоҳ дошта мешавад, онҳо дар бораи ин мавзӯъ хавотиранд, тафтиш кунед, ки ҳамсӯҳбат онҳоро мешунавад.

Ҳамин тавр, шумо мебинед, дар асл дуруст аст, ки бо калимаҳои дискурсӣ мубориза бурдан не, балки онҳоро ба таври возеҳу функсионалӣ истифода бурдани онҳо омӯзонед.

«Ин як масъалаи мураккаб аст. Барои омӯхтани калимаҳои дискурсӣ, шумо бояд дар бораи забон маълумоти зиёде дошта бошед. Ин, чунон ки гуё, квинтэссенси истифодаи забон аст: грамматика, семантика, луғат ва прагматика вуҷуд дорад - ҳама чиз дар як шиша муттаҳид шудааст. Аз ин рӯ, албатта, мутахассисон мекӯшанд, ки ба ин асбобҳо хеле эҳтиёткорона муносибат кунанд, аммо ман гуфта наметавонам, ки онҳо хуб омӯхта шудаанд, шояд ин соҳаи камтар омӯхташудаи забон бошад.

Барои баъзе калимахо, аслаш маълум аст. Зеро онҳо бисёр қадима вуҷуд доранд, масалан, калимаи "хуб". Сарфи назар аз он , ки он ба назари мо бемаънӣ ва рӯякӣ менамояд, аз афташ, яке аз қадимтарин вожаҳои ҳиндуаврупоӣ аст.

Боз вожаҳои мубоҳисавӣ ҳастанд, ки онҳоро каму беш ҳамаи инсонҳо истифода мекунанд. Аммо азбаски ин гуна воҳидҳо зиёданд, пас, албатта, ҳар як сухангӯ чизеро худаш интихоб мекунад. Масалан, шахси тарсончак ба асбобҳои алоқа эҳтиёҷоти зиёд дорад, касе боистеъдод калимаҳоро аз ҳад зиёд истифода мебарад, ба монанди "зеро" “хуб”, “хайр”ва ғайра. Ва, албатта, баъзе одамон калимаҳои дӯстдоштаи паразитӣ (дискурсивӣ) доранд, ки хеле хосанд. Тасодуфӣ нест, ки одамон бо ёрии вожахои дискурси таклид карданро дуст медоранд, аз ҷумла ҷавонон. Ҳар қадар одамон эҳсосот дошта бошанд, ҳамон қадар калимаҳои мубоҳисавӣ-дискурсивӣ доранд ва маълум аст, ки эҳсосот бо ин гуна воситаҳо муваффақтар интиқол дода мешаванд. Ҷавонон дар маҷмӯъ бештар эҳсосотӣ, стихиявии бештар доранд, барои онҳо душвортар аст, шояд бо талаботи стратегияи оқилонаи сохтани матн мубориза баранд. Аммо ин, чун қоида, мегузарад, гарчанде албатта, барои ҷавон муфид аст, ки худдорӣ карданро ёд гирад, гуфтугӯи оқилонаро нишон диҳад, ки аломатҳои гуногуни назарраси камолоти ақлониро нишон диҳад. Дар илми забоншиносии муосир «дискурс» матни мураттабест, ки дар вазъияти муайян ва бо вазифахои муайян талаффуз мешавад [2.с.40].

Дискурс мафҳуми маъмултаринест, ки шаклҳои гуногуни истифодаи забонро дар бар мегирад: гуфтори шифоҳӣ, хаттӣ, муколама, монологӣ, жанрҳои гуногун – ҳикояҳо, гузоришҳо, гуфтугӯҳои телефонӣ ва ғайра. [3.с.83-86]. Ҳар як гуфтугӯ, хаттӣ ё шифоҳӣ, мисли ҳар гуна рафтори мақсаднок, сохторе дорад ва аз калимаҳо сохта мешавад. Аммо, на ҳама калимаҳо дискурсӣ мебошанд. Дискурсивиро ба маънои танг метавон як гурӯҳи махсуси

вожаҳо номид, ки инҳо исм, феъл ва сифат нестанд - асли сарбории маъноии асосиро бар ӯҳда доранд - балки калимаҳои хурд, тарҷумаи душвор, ки дар асл барои ҳарду комилан заруранд. Калимаҳои дискурсивӣ ҷараёни кори гӯяндаро дар матн инъикос мекунанд (барои сухангӯй гуфтани он чӣ фикр дорад, чӣ гуна муроҷиатро чӣ гуна қабул мекунад, мушкил ё осон аст), марҳилаҳои гуногуни эҷоди матнро инъикос мекунад, муносибати гуногуни сухангӯро ба мухотаб ифода мекунад (дар бораи шиносоии наздик ё муносибати расмӣ сӯҳбат мекунанд) [2.с.45].

Воқеан, вожаҳои дискурсӣ воҳидҳои навъи махсус мебошанд, ки ҳамбастагӣ ва якпорчагии матнро таъмин намуда, ҷараёни таъсири мутақобилаи гуянда ва шунавандаро инъикос мекунанд. Ин воҳидҳо раванди муоширатро назорат мекунанд, баҳоҳои ҳақиқӣ ва ахлоқӣ, фарзияҳо, ақидаҳо баён мекунанд, изҳороти мухталифи сухангӯ ё суханворонро бо ҳамдигар мувофиқ ва муқоиса мекунанд [4.с7].

Барои забоншиносӣ омӯзиши роҳҳои пайдо шудан ва амал кардани дискурсивҳо дар забон таваҷҷӯҳи илмӣ дорад. Дар илми забоншиносии муосир онҳоро синфи воҳидҳои луғавии тағйирнаёбанда ҳисоб мекунанд, ки аз рӯи аломатҳои умумии функционалӣ муттаҳид шудаанд. Дискурсивҳо ба маънои умум эътирофшуда надоранд, маънои онҳо ғайри объективӣ буда, омӯзиши онҳо ба назар мерасад, ки танҳо тавассути истифода имконпазир аст. Аксар вақт онҳоро тарҷума кардан душвор аст ё ба забонҳои дигар аз сабаби набудани муодили дақиқ. Бисёре аз калимаҳои ин навъи дигар истифодаҳои ғайрирасмӣ доранд.

— Шумо ин корро хуб кардед. *— Шумо анҷом дода шуд ин хуб'.*

— Хуб, ман мехоҳам ба хона равам. *— Хуб, ман мехоҳам ба хона равам.*

Илова бар ин, ин воҳидҳо на танҳо дар раванди сохтан ва дарки матн, балки дар раванди азхудкунии забон низ нақши муҳим мебозанд. Инчунин, вақте ки забон гум мешавад, ҳама чиз маҳз аз гум шудани ин тоифаи вожаҳо оғоз мешавад, дар забонҳои зери хатар қарордошта, сухангӯён нисбат ба калимаҳои дигар синфҳои маъноӣ онҳоро комилан аз даст медиҳанд [5.с. 10-13].

Калимахои дискурси аз чихати сохт ва маъноашон гуногун буда, таркиби онхо низ бахснок аст. Ба синфхои луғавӣ-грамматикӣ таксим кардани калимаҳои ғайримаънӣ — зарфҳо, ҳиссачаҳо, пайвандакҳо, пасвандҳо имкон намедихад, ки калимаҳои дискурсивиро ба кадоме аз ин категорияҳо нисбат диҳем. Илова бар ин, чи дар луғатҳои умумӣ ва чи дар луғатҳои тахассусӣ дар таснифи грамматикии вожаҳои дискурсӣ ва корбурди онҳо номувофиқи мушоҳида мешавад, як вожаро метавон ҳамчун зарф, ҳисса ё калимаи муқаддимавӣ муайян кард, бинобар ин воридшавии истилоҳи «дискурсивӣ» мебошад. Калимаи дискурсивӣ барои пешгирӣ кардани мушкили муайян кардани мансубияти онҳо ба ягон қисми анъанавии нутқ кӯмак мекунад [6. с . 293].

Дар ҳоли ҳозир теъдоди тавсифҳои вожаҳои алоҳидаи дискурсивӣ хеле зиёданд, вале бо вуҷуди таваҷҷуҳи зиёди забоншиносии муосир ба вожаҳои дискурсӣ, дар омӯзиши ин воҳидҳо камбудиҳо ҷой доранд. Омӯзиши типологии ин калимаҳо ҳамчун синф яке аз самтҳои таъхирнопазир ва серталаби таҳлили дискурсивӣ дар замони ҳозира мебошад. Аксари тадқиқот аз рӯи маводҳои забонҳои англисӣ, олмонӣ, русӣ, фаронсавӣ гузаронида шуданд. Омӯзиши вожаҳои дискурсивӣ дар забонҳои шарқӣ, аз ҷумла, дар хитоӣ, ба назари мо ҳам аз мавқеъҳои алоҳидаи забоншиносӣ ва ҳам аз нуқтаи назари назариявӣ хеле душвор, вале хеле умедбахш менамояд.

Таваҷҷуҳи муҳаққиқони забоншинос ба вожаҳои функционалӣ дар солҳои 70-уми асри 20, ки дар забоншиносӣ гардиши коммуникатсионӣ-ташаккул ёфт, афзоиш ёфт. Ба андозаи бештар ин ба он калимаҳои ёридиҳанда (ғайриаҳамиятнок) дахл дорад, ки муносибати байни ҷузъҳои таркибии нуткро инъикос мекунанд, ки ин гуна калимаҳоро дискурссивӣ номиданд [7. с .1632].

То ҷое ки мо медонем, таърифи маъмули вожаҳои дискурсӣ вуҷуд надорад, дар адабиёт як қатор таърифҳоеро дидан мумкин аст, ки барои тавсифи ин падидаи забонӣ истифода

мешаванд. Масалан, муҳаққиқи рус М. В Каменский аз истилоҳи «мафҳумҳои дискурс» - синфи воҳидҳои луғавии тағйирнаёбанда, ки аз ҷиҳати сифатҳои функционалӣ ба ҳам мувофиқат намекунанд, балки фазои ягонаи забониро ташкил медиҳанд, истифода мебарад [8. с. 108-119.].

Дар адабиёти хориҷӣ бештар ба чунин мафҳумҳо ба мисли «мафҳуми дискурс» вомехӯранд. Ҳар чизе, ки бо ин истилоҳот номида мешавад, як хусусияти умумӣ дорад. Онҳо байни қисмҳои мубоҳиса, байни қисми асосӣ ва қисмати матне, ки онҳо ворид мекунанд, робита барқарор мекунанд.

Ба мавзуи калимаҳои дискурсӣ чи дар забоншиносии ватанӣ ва чи дар забоншиносии хориҷӣ тадқиқоти зиёде бахшида шудааст. Муносибати нисбатан нав ба омӯзиши ин падидаи забонӣ, ки дар он калимаҳои дискурсивӣ ҳамчун як синфи алоҳидаи воҳидҳои забонӣ баррасӣ шуданд, ки аз рӯи нақши онҳо дар мубоҳиса фарқ мекунанд, дар солҳои 70-ум ба вуҷуд омад, ки дар натиҷаи он омӯзиши вожаҳои дискурсивӣ имрӯз дар ҷаҳон аз ҷумла дар давлатҳои аврупо ба яке аз самтҳои маъмултарини таҳлил ва лексикография табдил ёфтааст. То имрӯз миқдори хеле зиёди тавсифи калимаҳои дискурсии забони русӣ ҷамъ оварда шуда, як қатор тавсифи вожаҳои алоҳидаи дискурсӣ ва гурӯҳҳои онҳо ба табъ расидаанд. Яке аз калонтарин лоиҳаҳои омӯзиши ин синфи вожаҳо дар забони русӣ таъсиси «Дастур ба вожаҳои дискурсии забони русӣ» мебошад, ки таҳти таҳрири А.Н. Баранова, В. Плунгян, Е.В. Рахилина нашр шудааст. Дар ин лоиҳа муаллифон дар назди худ вазифа гузоштаанд, ки воҳидҳои типи махсусро тавсиф кунанд, ки ҳамбастагии матнро таъмин намуда, раванди таъсири мутақобилаи гӯянда ва шунавандаро бевосита инъикос намоянд [4. с .10]. Ин лугат кӯшишест барои тасниф кардани вожаҳои дискурсивии забони русӣ.

Дискурсҳои ташкилкунанда вазифаи матнӣ (синтаксиси) -ро иҷро мекунанд. Дар маҷмуъ, вожаҳои дискурсӣ дарки муҳокимаро беҳтар намуда, дақиқ ва суръати дарки онро баланд мебардоранд. Ба гурӯҳи алоҳидаи пайвандакҳо ҷудо кардани гурӯҳи муайяни калимаҳои забон барои мо хеле душвор аст.Калимаҳои дискурсивӣ метавонанд якчанд вазифаҳои гуногун ё якхела дошта бошанд, ки метавонанд дар матн ба таври гуногун иҷро шаванд [5.с.12].

Баъзе мафҳумҳое, ки барои равшан кардани мафҳуми калимаҳои дискурсивӣ ва фарқ кардани онҳо аз дигар воҳидҳои лексикии прагматикӣ, аз қабили ҳиссачаҳои дискурсивӣ пешниҳод шудаанд. Шояд аз ҳама муҳимтарин истилоҳот, фарқи байни калимаҳои дискурсивӣ ва ҳиссачаҳои дискурсӣ яке аз мафҳумҳои марказӣ дар чаҳорчӯби таҳлили гуфтугӯӣ мебошад.

Намудҳои калимаҳои дискурсивӣ ва истифодаи онҳо дар муошарати шифоҳӣ барои назарияи дискурс, назарияи коммуникатсия ва илми криминалистӣ (кайфаршиносӣ) таваҷҷуҳ доранд. Ифодаи вожаҳои дискурсӣ метавонад аз тақсимоти миқдори истифодаи онҳо дар дискурси муқаррарии нутқ фарқ кунад. Илова бар ин, маълумотҳои пешакии таҳқиқотӣ (таҳлили истифодаи вожаҳои дискурсӣ аз ҷониби суханварони мушаххас) ба мо имкон медиҳанд, ки дар бораи имкони истифодаи онҳо ҳамчун аломатҳои мушаххас сухан ронем. Гуфтугӯи мушаххаси таҳлилшуда дар шароити мушаххас сурат мегирад. Дар гуфтугӯҳои телефонӣ шакли визуалии алоқа вуҷуд надорад. Намояндагии калимаҳои дискурсӣ дар метавонад аз тақсимоти онҳо дар нутқи маъмулии гуфтугӯӣ фарқ кунад. Вожаҳои дискурсӣ дар ин навъи муошират (тибқи таҳлили нутқи гӯяндагон) метавонанд дар масъалаи мушаххассозии шахсият дар заминаи вижагиҳои нутқ умда шаванд.

«Забони ҷавонӣ» як падидаи мураккаби иҷтимоӣ-лингвистӣ, як навъ мафҳуми фарҳангист, ки андешаҳои муайянро дар бораи синну сол ва хусусиятҳои рафтори нутқи ҷавононро ҳамчун ҷузъи ҷомеаи муосир дар бар мегирад. Таҳлили ҳамаҷонибаи «забони ҷавонон» як мушкили байнисоҳавӣ буда, мониторинги тафриқаро дар паҳлуҳои гуногун тақозо мекунад. Дар истилоҳоти забоншиносӣ ин зерсистемаи лексикӣ ва фразеологии номинатсияҳо ва ифодаҳои мушаххасе мебошад, инчунин баъзе равияҳои фонетикӣ ва афзалиятҳои грамматикии нутқи ҷавонон ҳисобида мешаванд. [9.с.121].

Тадқикотчиён кайд мекунанд, ки зарурати омӯхтани ифодаҳои устувори нутқи гуфтугӯӣ вақте ба амал меоянд, ки донистани чунин воҳидҳои забон ва азхуд намудани гуфтори тасодуфӣ, имкон диҳад то малака ва муошират такмил дода шаванд. Суханронии муосири гуфтугӯӣ, хусусиятҳои зинда, нутқи бетайёрӣ дар тадқиқоти олимон мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Ин махсусан барои раванди таълими нутқи шифоҳӣ муҳим аст, ки дар он танҳо забони хаттӣ кифоя нест.

Яке аз вижагиҳои барҷастаи лингво-стилистии (забоншиносии услубӣ) нутқи ҷавонон ин ҳамин истифодаи вожаҳои ба истилоҳ дискурсивӣ - воҳидҳои забонӣ, ки бевосита ба фаъолияти дискурс алоқаманд ба шумор мераванд, мебошад. Ба шарофати ин вожаҳо нутқ шакли мантиқӣ ва эҳсосотӣ мегирад ва сухангӯ барои ифодаи як қатор маъноҳои баҳодиҳӣ мегирад. Инчунин дар мақолаи мо меъёрҳои зерини таъкиди вожаҳои дискурсӣ ҷой дода шудаанд:

-мавҷуд набудани мафҳуми умумии эътирофшуда;

-муқаррар намудани робитаи ду ё зиёда ҷузъи мубоҳиса (инъикоси раванди таъсири мутақобилаи суханвар) ва шунаванда;

-ифодаи арзёбии ахлоқӣ, муносибатҳои эмотсионалӣ, муносибатҳои мантиқӣ, муқоисаи изҳороти гуногун ва ғайра.

Дар натиҷаи баъзе мушоҳидаҳо мо дар нутқи ҷавонон маъмултарин вожаҳои дискурсиро муайян кардем. Дар ин ҷо, ба маънои, аслан, дар воқеъ, ба таври умум, ба ҳар роҳ, хуб, одил, хулоса, шахсан, бевосита, чизе, монанди ва ғайра калимаҳое мебошанд, ки дар миёни ҷавонон серистеъмоланд. [10.с.27-32]. Истифодаи ин воҳидҳо одат шуда, ба услуби инфиродии гуфтор, як навъ зуҳуроти вижагиҳои тафаккур табдил меёбад. Инро бо он шарҳ медиҳад, ки дар нутқи шифоҳӣ нокомии стихиявӣ аксаран дар натиҷаи пораи баёнияе, ки ба нақшаи аввала мувофиқ нест, ба вуҷуд меояд ва нотиқ барои ислоҳ кардани он вожаҳои дискурсиро истифода мебарад. Дар нутқи ҷавонон бо майли хоси худ ба зуд-зуд иваз кардани мавзуи суҳбат, бо алоқаи сусти матни нишонаҳои дискурсӣ нақши махсус бозида, мақоми калимаи дискурсиро (паразитиро) касб мекунанд.

ХУЛОСА

Ҳамин тариқ, истифодаи истилоҳи «калимаи дискурсивӣ», инчунин тақсимоти минбаъдаи яке аз синфҳо - калимаҳои дискурсивӣ бо семантикаи (маънои калимаи алоҳида) модалӣ (ифодаи мазмуни нутқ ба воқеият) имкон медиҳад, ки баъзе камбудиҳои истилоҳотро ҳамвор созем ва равишҳои гуногунро барои муайян кардани қисми суханронии чунин воҳидҳо ҷоннок кунем.

Хусусиятҳои ин гуна калимаҳои ноаён, вале заруриро ба дараҷаи хуби назариявӣ баён карда тавонистан вазифаи хеле муҳим аст, ки албатта, ҳанӯз пурра ҳал нашудааст. Шояд вожаҳои дискурсӣ пояи охирини грамматика бошанд ва агар он ба мо таслим шавад, мо бешубҳа гуфта метавонем, ки мо ҳама грамматикаро медонем. Нақши вожаҳои дискурсивӣ аз он иборат аст, ки онҳо дар фазои мубоҳиса нақши фаъоли дарки матнро иҷро мекунанд, ки ба сухангӯ (нависанда) имкон медиҳад, ки тобишҳои гуногуни модалиро (ифодаи мазмуни нутқ ба воқеият) баён кунад. Азбаски дар байни воситаҳои лексикию грамматикӣ дар интиқоли тобишҳои маъно ҳиссачаҳое, ки маъноҳои гуногунро ифода намуда, нуткро ифоданоктар, аз ҷиҳати маъно сермазмун мегардонанд, нақши махсус мебозанд. Инчунин калимаҳои муқаддимавиро метавон ба калимаҳои мубоҳисавӣ мансуб кард, ки тобишҳои гуногуни муносибати гӯяндаро ба хабари ӯ ифода мекунанд. Умуман, ба назар мерасад, ки аз шарқ ба ғарб ва аз ҷануб ба шимол мизони корбурди вожаҳои мубоҳисавӣ – дискурсивӣ андаке кам ҳастанд.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Лядова Ю.В. К вопросу о статусе соединительных элементов в тексте / Ю. В. Лядова // Филологические науки в МГИМО: Сб. научных трудов/ МГИМО(У) МИД России; Отв. ред. Л.Г. Кашкуревич. – М. 2003

2. Плунгян В.А. Предисловие // Acta linguist ica petropolitana: труды Института лингвистических исследований. Т. 8: Исследования по теории грамматики. Ч. 2. Вып. 6: Типология аспектуальных систем и категорий. СПб: Наука, 2012.

3. Азаматова Г.Б. К проблеме изучения дискурсивных слов // Вестник ВЭГУ. – 2013. – Серия 5. – Выпуск 67. – С. 183-186.

4. Баранов А.Н., Плунгян В.А., Рахилина Е.В. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка / Рос. АН, Ин-т рус. яз.; [А. Н. Баранов и др.]. - М. : Помовский и партнеры, 1993. - 207 с.

5. Викторова Е.Ю. Дискурсивные слова: единство в многообразии // Изв. Саратовского университета Нов. сер. Сер. Филология. Журналистика. – 2014. – Т. 14. – Вып. 1.

6. Кобозева И. М., Захаров Л. М. Для чего нужен звучащий словарь дискурсивных слов русского языка // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международного семинара Диалог 2004. М.: Наука, 2004. С. 292–297.

7. Мухтаруллина А. Р., Азаматова Г. Б. Дискурсивные слова (на примере бытового общения) // Вестник Башкирск. ун-та. 2012. №3(I).

8. Каменский, М. В. Дискурсные маркеры в свете когнитивно-дискурсивной парадигмы / М. В. Каменский // Acta Linguistica. – 2013. – V. 7, № 2. – P. 108–119.

9. Шляхова С.С. Тень смысла в звуке: введение в русскую фоносемантику: учебное пособие / С. С. Шляхова; М-во образования Рос. Федерации, Пермс. гос. пед. ун-т. - Пермь: Перм. гос. пед. ун-т, 2003. - 217 с.

10. Викторова Е.Ю. Функционирование дискурсивных слов с диффузным значением / Е.Ю. Викторова // Вестник Томского государственного университета. 2014. № 383. С. 27-34.